

prof. dr hab. Maciej Szczurowski

Gdańsk, 12 października 2021 r.

Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Renaty Marii Żeguni

Brygadowe Koło Młodych „Pogoń” 1949-1967 (2015)

napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Wandy K. Roman

W rozpoznawaniu postaw, zachowań i wartości politycznych społeczeństwa, jego świadomości społeczno-politycznej ważną rolę pełni stosunek do otaczającej to społeczeństwo rzeczywistości zarówno w wymierze współczesności, jak i w odniesieniu do przeszłości. Podejmowanie przez badaczy problemów z zakresu nauk historycznych jest i pozostanie procesem otwartym na interpretację przeszłości na potrzeby teraźniejszości i przyszłości.

Z zadowoleniem należy przyjąć napisaną na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Wandy K. Roman rozprawę doktorską Renaty Marii Żeguni pt. Brygadowe Koło Młodych „Pogoń” 1949-1967 (2015). Temat badawczy określony w tytule recenzowanej pracy sformułowany został interesująco z naukowo poznawczego punktu widzenia. Stanowi wielce udaną próbę całościowej deskrypcji genezy, działalności i wreszcie rozwiązania emigracyjnego BKM „Pogoń” przedstawionej na szerokim tle polityczno-społecznym.

We wstępie, właściwie przygotowanym metodycznie i metodologicznie, wyodrębniono kwestie: teza pracy, pytania badawcze, metody badawcze, cel pracy, konstrukcja pracy. Wskazuje się tu na rozczarowanie środowiska emigracyjnego w Londynie skutkami II wojny światowej i rzekome oczekiwanie z nadzieją na wybuch kolejnego konfliktu zbrojnego, który zmieni globalny porządek polityczno-militarny. BKM „Pogoń” miałyby być czynnym narzędziem tegoż konfliktu.

Zauważa się, że autorka pracy, chcąc określić jej cezury, stanęła przed niemałym dylematem. Nie wnikając w szczegóły, wydaje się że tytuł pracy brzmiałby równie dobrze bez określania

w nim ram czasowych. W konkluzji niniejszej recenzji ukaże się wniosek o opublikowanie pracy w postaci książkowej, co tym bardziej uzasadnia powyższe.

Podkreśla się, że celem poznania jest przedstawienie całości dziejów BKM „Pogoń” począwszy od genezy jej utworzenia w Wielkiej Brytanii, aż po, co wyraźnie artykułuje Autorka, symboliczne istnienie w kraju. Takie sformułowanie celu znamionuje zamiar opracowania klasycznej dla doktoratu monografii.

Za istotne wyzwanie poznawcze uznaje się przedstawienie sytuacji międzynarodowej po zakończeniu II wojny światowej oraz powojennych koncepcji niepodległościowych wysuwanych przez środowiska emigracyjne. Wyrazem tychże miało być między innymi utworzenie i działalność BKM „Pogoń”. Nowatorskie podejście mgr Renaty Marii Żeguni do badanego problemu sprowadza się do dzielenia postaw środowiska emigracyjnego wskazując na przestrzeń monumentalną i antykwaryczną. Przekonywująca jest również teza pracy, że polityczne skutki II wojny światowej, za które odpowiadały mocarstwa zachodnie, przyniosły frustrację i zagubienie środowisk emigracyjnych, a w konsekwencji ich fragmentację.

Z powyższymi założeniami właściwie korespondują liczne pytania pomocnicze z których najważniejsze wydają się być dotyczące: 1. Prawdopodobieństwa wybuchu kolejnego konfliktu globalnego i przygotowania do niego zarówno mocarstw zachodnich jak i środowisk emigracyjnych. 2. Okoliczności powstania i celów BKM „Pogoń”. 3. Koncepcji polityczno-wojskowych, osobowości, by nie powiedzieć wręcz charyzmy, oraz zdolności organizacyjnych Zygmunta Czarnieckiego. 4. Całej sfery organizacyjno-szkoleniowej i informacyjno-wydawniczej „Pogoni”. 5. Kryzysu w łonie BKM. Podkreśla się, że Autorka w treści rozprawy konsekwentnie szuka przekonujących odpowiedzi na postawione pytania, zaś rekapitulację tychże odnajdujemy w Zakończeniu pracy.

Zwraca się uwagę, że pole badawcze związane z tematem jest obszerne i wyjątkowo zróżnicowane. Postawiło to przed Autorką dodatkowe wyzwania. W procesie badawczym zastosowała właściwą metodologię, między innymi w postaci analizy zawartości treści dokumentów, metodę krytyki piśmiennictwa i źródeł oraz relacji ustnych.

Podjęty temat dotychczas nie znalazł całościowego opracowania w piśmiennictwie naukowym. Recenzowana dysertacja jest pierwszą tego typu udaną próbą. Należy w pełni zgodzić się z Autorką, że literatura związana z tematem jest wielce zróżnicowana. Z tego chociażby powodu uznaje się za naturalne, że nie uwzględniono w dysertacji części opracowań, które w niewielkim tylko stopniu wiążą się z tematem. Na wysoką ocenę zasługuje również zebranie i

wykorzystanie w pracy obszernej bazy źródłowej na którą złożyły się przede wszystkim dokumenty wytworzone przez BKM „Pogoń” i osoby bezpośrednio z nią związane. Autorka wykorzystwała również dokumenty przechowywane w archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, w Centralnym Archiwum Wojskowym, w Muzeum Powstania Warszawskiego, w Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, oraz archiwalia ze zbiorów prywatnych. Z kolei akta dotyczące BKM „Pogoń” zgromadzone w archiwum Instytucji Pamięci Narodowej należy uznać jako materiały uzupełniające.

Istotę problemu badawczego zaprezentowano w ujęciu rzeczowym w czterech rozdziałach zatytułowanych kolejno: 1. Polskie środowiska kombatanckie w Londynie po zakończeniu wojny i ich wpływ na politykę wojskową Prezydenta i Rządu RP na uchodźstwie; 2. Powołanie Brygadowego Koła Młodych „Pogoń” w świetle koncepcji restytucji polskich sił zbrojnych jego organizacja, cele i zadania; 3. Działalność Brygadowego Koła Młodych „Pogoń” w latach 1949 – 1967; 4. Rozłam BKM „Pogoń” i jego skutki. Jest to logiczny, spójny układ treści. Świadczący też o dużej dojrzałości warsztatowej mgr Renaty Marii Żeguni.

W rozdziale pierwszym omówiono proces formowania się środowiska emigracyjnego w Wielkiej Brytanii, a zwłaszcza w Londynie, w powojennej rzeczywistości politycznej. Autorka słusznie rozpoczyna wykład od przedstawienia organizacji i sfer działalności polskich władz na emigracji. Na tak opisanym tle przechodzi do omówienia przebiegu demobilizacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, aby następnie dokonać pogłębionej analizy i dociec okoliczności powstania i działalności organizacji kombatanckich w Wielkiej Brytanii. Niezwykle interesujące są treści kończące rozdział pierwszy, gdzie Autorka w pełni i z powodzeniem oddaje się charakterystyce futurologicznych koncepcji odbudowy wojska na emigracji. W tej części wykładu mgr. Renata Maria Żegunia obficie czerpie z dorobku polskiej myśli intelektualnej tak na emigracji jak i w kraju.. Słusznie wskazuje się tu między innymi, że wszelkie koncepcje czy propozycje włączenia polskich formacji wojskowych po II wojnie światowej w struktury armii brytyjskiej lub amerykańskiej, były wyrazem wishfulthinking a nie odniesienia do rzeczywistości. Podsumowując, rozbudowany rozdział stanowi logiczny układ kwestii poznawczych.

Część wykładu obejmująca rozdział drugi, dostarcza usystematyzowanej naukowej wiedzy z zakresu historii, obejmujące genezę utworzenia BKM „Pogoń” oraz nadzwyczaj starannie, ze szczegółami, odtworzony życiorys jej założyciela Zygmunta Czarneckiego. Interesująco, miejscami w kategoriach surrealizmu politycznego, Autorka przedstawia uwarunkowania i okoliczności utworzenia BKM „Pogoń”. Przy czym należy podkreślić bez wątpienia znaczące

walory naukowo-poznawcze tej części dysertacji. W dalszej części rozdziału z pasją i znanstwem problematyki Autorka omawia cele i zadania, zasady ideowe i programowe, oraz sposoby finansowania BKM. Należy podkreślić, że wyodrębniono tu między innymi analitycznie zagadnienia zapisów w statucie BKM „Pogoń”. Renata Maria Żegunia konstatuje, że „Regulamin służby w „Pogoni” przewidywał jej charakter czynny i w rezerwie. Tę pierwszą realizowano przez udział w cotygodniowych zbiórkach. Ponieważ każdy członek miał obowiązek przepracowania trzech godzin tygodniowo na rzecz Koła, stuprocentowe jego wykonanie oznaczało uczestnictwo w trzech godzinnych zbiórkach, z czego każdego rozliczał Komendant BKM (s.107-108). Pasję Autorki, jako badacza analityka, odnajdujemy na stronach 110-114 rozprawy, gdzie zostały przedstawione nośne kwestie poznawcze w postaci szczegółowego omówienia źródeł finansowania organizacji. Podobnie starannie usystematyzowano wiedzę na temat struktury organizacyjnej i zasięgu działania „Pogoni”. Z zastosowaniem metody fenomenologicznej mamy do czynienia w części pracy poświęconej koncepcjom politycznym i wojskowym Zygmunta Czarneckiego dotyczącym BKM. Zauważa się, że idąc śladem Edmunda Husserla Renata Maria Żegunia przedstawia całe spektrum intencjonalności komendanta Pogoni w tytułowej kwestii podrozdziału. W prezentacji poszczególnych zagadnień w rozdziale drugim wskazuje się na ich osadzenie w materiałach źródłowych.

W rozdziale trzecim rozprawy prezentuje się analizę treści dotyczących zagadnień szkolenia wojskowego w organizacji, działalności informacyjno-propagandowej i wydawniczej „Pogoni”, udziału jej członków w życiu politycznym emigracji, a także BKM w odbiorze środowisk emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii. Odnotowuje się również kończąca rozdział część zatytułowaną „BKM „Pogoń” jako obiekt zainteresowania służb specjalnych PRL”. W wykładzie wskazuje się na szeroko rozwiniętą strukturę szkolenia wojskowego w „Pogoni” obejmujące kursy oficerskie i podchorążych, istnienie Oficerskiej Szkoły Wojska. Zwraca uwagę współpraca koła ze strukturami wojskowymi krajów NATO głównie Wielkiej Brytanii i Francji. W ramach tej współpracy „Pogoń” korzystała z obiektów wojskowych NATO oraz poligonów wojskowych, m.in. w hiszpańskich Pirenejach. Podkreśla się w tym miejscu staranność Autorki w przedstawieniu wszelkich aspektów szkolenia wojskowego „Pogoni” z naszkicowanym rzetelnie tłem polityczno-wojskowym, tak w wymiarze środowisk emigracyjnych, jak i sytuacji międzynarodowej. Z dużą starannością w wykładzie prezentuje się najbardziej eksponowane kwestie życia politycznego emigracji. Wśród nich pogłębiona analiza dotyczy udziału polskich emigracyjnych formacji wojskowych w ewentualnym

konflikcie zbrojnym jako skutku „zimnej wojny”. Wartościową część poznania, nie tylko w tym rozdziale, zwłaszcza z punktu widzenia eksplanacji, stanowią informacje zawarte w aparacie naukowym, w przypisach sporządzonych w oparciu o archiwalia z Archiwum Instytutu Polskiego im. Gen. Sikorskiego w Londynie. Zauważa się staranne zaprezentowanie treści związanych z przedsięwzięciami mającymi na celu upowszechnianie i informowanie nie tylko społeczności emigracyjnej o działalności BKM „Pogoń”. W opisie problemu wykorzystuje się w istotnej mierze materiały stanowiące efekt działalności wydawniczej koła. Dostarcza się tu starannie dobranej egzemplifikacji w prezentacji poszczególnych zagadnień poznawczych dotyczących przede wszystkim takich pism jak „Pogoń”, „Pogończyk” i „Pogoniak za Morzami” a także cykl wydawniczy Biblioteczka „Pogoni”. Jest to czytelnie zaprezentowane wyzwanie badawcze. Posługując się materiałami źródłowymi i literaturą przedmiotu określono cele i zadania jakie miały spełnić materiały wydawnicze „Pogoni”, a ponadto dokonano szczegółowej i rzetelnej charakterystyki zawartości poszczególnych wydawnictw tak pod względem treści, jak i autorów poszczególnych opracowań. W części rozdziału dotyczącej udziału BKM „Pogoń” w życiu politycznym emigracji Renata Maria Żegunia przyjęła niezwykle interesujący sposób przedstawienie problematyki, między innymi poprzez wyjaśnienie postaw politycznych członków BKM za pomocą ich uczestnictwa w emigracyjnych rytuałach politycznych. W pracy znajdujemy ukazanie sfery rytualnej organizacji i całego środowiska emigracyjnego, co w połączeniu z szerokim wachlarzem symbolizmu oddaje niepowtarzalną atmosferę polityczną emigracyjnego Londynu drugiej połowy XX wieku.. To niezwykle istotny element poznania opisywanej rzeczywistości, chociaż pomijany w pracach wielu historyków. Wszak jak twierdził niemiecki filozof Max Scheler racjonalni jesteśmy nie przede wszystkim, ale na końcu. Wskazuje się, że polski patriotyzm emigracyjny, graniczył niekiedy z nacjonalizmem, a nawet z rewizjonizmem. Uznaje się, że analiza środowisk emigracji polskiej w Londynie wskazuje na nie jako na nadreprezentację emigracji polskiej na Zachodzie po II wojnie światowej.

Zauważa się, że cechą środowiska emigracyjnego Londynu, podobnie jak większości Polaków, jest brak tolerancji dla poglądów innych, brak poszukiwania konsensusu w sytuacjach kryzysowych. Rozłam „Pogoni” i jego skutki stanowią między innymi treść rozdziału czwartego. Wyodrębniono tu analitycznie kwestie: Kryzys oraz okoliczności, przebieg i skutki rozłamu organizacji; BKM „Pogoń” pod dowództwem Stefana Mayera 1967-1985; POWN „Pogoń” pod dowództwem Zygmunta Czarnieckiego i jego następców 1967-2015. Z dużą starannością przeprowadzono analizę przyczyn rozpadu organizacji. Dostarcza się tu czytelnie

zaprezentowanej warstwy egzemplifikacyjnej w zakresie konfliktów personalnych w łonie organizacji. Nie mniej jednak – jak twierdzi Autorka – „Bezpośrednich przyczyn kryzysu, po prawie dwudziestu latach istnienia BKM, należy upatrywać przede wszystkim w niezaspokojonych ambicjach Czarneckiego w uzyskaniu nominacji generalskiej” (s. 254). Trudno nie zgodzić się z powyższą tezą badacza. Krytycznej ocenie poddano relacje Zygmunta Czarneckiego z gen. Andersem. Przedmiotem analizy jest przede wszystkim korespondencja między obu wojskowymi. Przekonywująco wskazuje się, poddając szczegółowemu wnioskowaniu, wszelkie czynności poprzedzające zwolnienie przez Naczelnego Wodza ze stanowiska dotychczasowego komendanta. Z dużą wnikliwością poznawczą zarysowano wzajemne relacje Zygmunta Czarneckiego i Stefana Mayera. Kolejny podrozdział poświęcono prezentacji działalności koła dowodzonego przez płk. Mayera. Są to nośne kwestie poznawcze. Ujawniają praktykę życia emigracyjnego w Londynie.

W zakończeniu, w refleksji uogólniającej zauważa się, skrupulatnie przygotowaną odpowiedź dotyczącą zrealizowania celu pracy i udzielenia odpowiedzi na postawione we Wstępie pytania badawcze.

Wykład jest wzbogacony starannie opracowanymi materiałami ilustracyjnymi, ułatwiającymi odbiór zaprezentowanych przez Autorkę treści.

Wielce poprawnie warsztatowo sporządzono Bibliografię. Wskazano w niej w zasadzie wszystkie najistotniejsze źródła odnoszące się do rozpoznawanego problemu.

Lektura rozprawy przekonuje, że jest to: 1. Oryginalne rozwiązanie problemu naukowego; 2. Ujawnia się w niej wiedza teoretyczna Autorki w zakresie historii najnowszej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki życia emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej; 3. Autorka zdradza dużą pracowitość, dociekliwość poznawczą oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-badawczej. Stawiane tezy i sposoby udzielania na nie odpowiedzi świadczą o dojrzałości autorki jako badacza i znawcy podjętej problematyki; 4. Godnym uwagi pozytywem rozprawy jest fakt, że wnosi ona istotny wkład do dyskursu na rolę i postawami polityczno-społecznymi emigracji polskiej w Londynie po II wojnie światowej; 5. Autorka przyjmuje podejście konstruktywistyczne w rozwiązaniu problemu badawczego co uważam za w pełni uzasadnione, zwłaszcza w kontekście moich uwag dotyczących zwłaszcza emigracji londyńskiej. Działania tej ostatniej jako aktora w sferze polityki są działaniami konstruktu społecznego, podlegającego wpływom i będącego wynikiem istniejących norm, idei i tożsamości.

Zwracając uwagę na pozytywne strony rozprawy doktorskiej mgr Żeguni należy podkreślić: 1. Dużą nośność poznawczą podjętego problemu badawczego, istotnego nie tylko z punktu widzenia nauk historycznych; 2. Staranność w zakresie definiowania i eksploracji przestrzeni teoretycznej dotyczącej przedmiotowej dla rozprawy problematyki; 3. Podjęcie wyzwania analizy bardzo bogatej bazy źródłowej, jak też literatury przedmiotu, zwłaszcza opracowań naukowych; 4. Krytyczny ogląd rzeczywistości politycznej „emigracyjnego Londynu” jaki jawi się zarówno w materiałach źródłowych, jak i literaturze związanej z tematem dysertacji.

Rozprawa jest wykonana starannie pod względem wymogów formalnych. Za tzw. ogniwa słabsze w rozprawie należy uznać: 1. Lakoniczne wskazanie specyfiki metodologicznej rozpoznawania historii najnowszej; 2. Nieliczne kwestie redakcyjne.

Biorąc pod uwagę istotę problemu poznawczego zaprezentowanego w ocenianej pracy, dostarczony bogaty materiał deskryptywny i eksplanacyjny, zgromadzone oraz wykorzystane materiały źródłowe i literaturę przedmiotu z przekonaniem formułuję opinię, że praca mgr Żeguni spełnia wymogi rozprawy doktorskiej z zakresu nauk humanistycznych – w dyscyplinie historia. Jednocześnie wnoszę o dalsze procedowanie czynności w przewodzie doktorskim.

Ponadto z uwagi na niekwestionowane walory naukowo-poznawcze dysertacji, komunikatywny język narracji i inne zalety, z głębokim przekonaniem rekomenduję pracę Renaty Marii Żeguni pt. *Brygadowe Koło Młodych „Pogoń” 1949-1967 (2015)* do publikacji w postaci książkowej przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

